
NACIONALNA IDEOLOGIJA VESELINA ĐURANOVIĆA

Dragutin Papović

Veselin Đuranović was one of the most influential politicians and statesmen of Montenegro in the socialistic period. By pursuing the most important Party and public functions he formed the national ideology of Montenegro for the period between 1968 and 1989. He also gave a significant contribution in theoretical studies of the Montenegrin nation, statehood and culture. This essay gives an analysis of Đuranović's national policy.

Veselin Đuranović (1926-1997) jedan je od najznačajnijih crnogorskih političara i državnika Crne Gore u 20. vijeku, a uz Blaža Jovanovića i Veljka Milatovića, najuticajnija je politička ličnost u socijalističkom periodu. U Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP) učestvovao je od 1941. godine. Bio je član Saveza komunista omladine Jugoslavije (SKOJ) od 1941, a Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) od 1944. godine. Učiteljsku školu je završio na Cetinju. Poslije rata je bio član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a, predsjednik Centralnog komiteta (CK) Narodne omladine Crne Gore i organizacioni sekretar

Sreskog komiteta KPJ u Danilovgradu i Titogradu.¹ Bio je predsjednik Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Crne Gore, najmasovnije socijalističke organizacije. U centru partijske i državne politike bio je 30 godina, jer je u kontinuitetu od 1959. do 1989. godine bio član CK Saveza komunista (SK) Crne Gore. Od 1963. do 1966. bio je predsjednik Izvršnog vijeća Crne Gore (Vlade). Od 1968. do 1977. godine bio je sekretar Izvršnog komiteta i predsjednik Predsjedništva CKSK Crne Gore. Na čelu SK Crne Gore od Đuranovića je duže bio samo Blažo Jovanović. Predsjednik Predsjedništva SR Crne Gore bio je od 1982. do 1983. godine. Tri puta je biran za člana CK SKJ. Predsjednik Saveznog izvršnog vijeća bio je od 1977. do 1982. godine. Bio je jedini Crnogorac na čelu savezne vlade u SFRJ, a od 1984. do 1985. godine predsjednik Predsjedništva SFRJ, odnosno jedini Crnogorac na čelu socijalističke Jugoslavije.

U Crnoj Gori je obavljao najvažnije političke funkcije, izuzev predsjednika Skupštine. No, Đuranović nije bio samo uspješan partijski funkcioner, već i državnik koji je bitno uticao na ideologiju, a naročito na nacionalnu i kulturnu politiku Crne Gore. Ovim pitanjima bavio se od početka 50-ih godina XX vijeka. Krajem 1950. godine imenovan je za člana Savjeta za pozorište, film i književnost u Ministarstvu prosvjete Crne Gore.² Početkom 1952. godine bio je na spisku članova Agitpropa CK KP Crne Gore.³ Agitprop je u ovom periodu bio zadužen za

¹ *Istorijski leksikon Crne Gore*, knjiga 3, Podgorica, 2006, str. 610-611.

² Državni arhiv Crne Gore (u daljem dijelu DACG), Odjeljenje za sređivanje arhivske građe republičkih organa i organizacija novog perioda od 1945. godine – Cetinje (u daljem dijelu OROC), Ministarstvo prosvjete NR Crne Gore (u daljem dijelu MPRS), fascikla 64, 234; 2/1951, Zapisnik Savjeta za pozorište, film i književnost, 24. januar 1951.

³ DACG, Odjeljenje za sređivanje i obradu – Podgorica (OSIO-PG), Centralni komitet Komunističke partije (u daljem dijelu CKKP) Crne Gore,

spvođenje socijalističke ideologije u oblasti kulture, nauke, obrazovanja i medija. Umjesto Agitpropa, u junu 1956. godine formirana je Komisija za ideološki rad pri CKSK Crne Gore. Đuranović se od 1959. godine pominje kao njen član, a 1962. kao njen predsjednik.⁴ Za člana Komisije za prosvjetne ustanove u Savjetu za prosvjetu i kulturu Crne Gore imenovan je 1955. godine.⁵ Bio je član Savjeta za prosvjetu i kulturu Crne Gore 1956. i 1957. godine.⁶ U Komisiji za pregled filmova, koja je funkcionisala u okviru Savjeta za kulturu NR Crne Gore, bio je 1960. godine.⁷ Tokom 1961. godine bio je angažovan i u Savjetu za kulturu.⁸

Publicističkom djelatnošću bavio se od 1950. godine kada je u „Partijskom radu“, listu CKKP Crne Gore, počeo da objavljuje tekstove o odnosu partije prema manjinskim narodima i

kutija 94, Zapisnik sa sastanka Odbora za proslavu 13. jula 1952. godine u Nikšiću, održanog pri Komisiji za agitaciju i propagandu CKKP, 16. jun 1952.

⁴ DACG, OSIO-PG CKKP Crne Gore, kutija 126, Zapisnik sa sastanka Komisije za ideološki rad CK Saveza komunista Crne Gore, 20. januar 1959. godine, i Zapisnik sa sastanka Komisije za ideološki rad CKSK Crne Gore, 10. februar 1962. godine.

⁵ DACG, OROC, Savjet za prosvjetu i kuluturu (u daljem dijelu SPK), fascikla 26, 595; 5-7/1955, Zaključci sa sjednice Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, Titograd, 17. decembar 1955.

⁶ DACG, OROC, SPK, fascikla 114, 217; 17/1956, Kartoteka koju treba da vodi Odjeljenje za kulturu i umjetnost, i DACG, OROC, SPK, fascikla 32, 138; 12- 17/1957, Zapisnik sa sjednice Savjeta za prosvjetu i kulturu NRCG, Titograd, 8. jun 1957.

⁷ DACG, OROC, Savjet za kulturu NR Crne Gore (u daljem dijelu SK), fascikla 3, 362; 2/1960, Honorar članovima Komisije za pregled filmova.

⁸ DACG, OROC, SK, fascikla 12, 443; 3/1962, Spisak lica za dopunski radni odnos i povremeni rad, kao i spisak lica koja su ostvarila primanja koja podležu plaćanju poreza na autorski rad u 1961. godini.

mladima.⁹ Od 1954. do 1958. godine bio je i glavni urednik „Pobjede“. Tokom 50-ih i početkom 60-ih Đuranović je bio u partijskim i republičkim institucijama koje su se bavile ideologijom, a naročito uticajem ideologije u kulturi. U ovom periodu je stekao neophodno iskustvo, ne samo u vođenju politike, već i u vođenju ideoloških rasprava. Upornim radom unaprijedio je skromno obrazovanje.

Kao jedan od najsposobnijih partijskih funkcionera i ideologa, Đuranović je na čelnu poziciju SK Crne Gore došao početkom 1968. godine, upravo u periodu kada u Jugoslaviji dolazi do porasta nacionalizma. U Hrvatskoj je 1967. godine osamnaest naučnih i kulturnih ustanova objavilo „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, a u Srbiji grupa članova Udruženja književnika objavila je „Predlog za razmišljanje“.¹⁰ U „Deklaraciji“ se tvrdilo da se srpski književni jezik silom nameće za „državni jezik“ u upravi i u masovnoj komunikaciji, a da se hrvatski književni jezik potiskuje i dovodi u položaj lokalnog narječja. „Deklaracija“ je pozvala da se u cilju očuvanja nacionalne ravnopravnosti ustavom zagranjuje ravnopravnost hrvatskog književnog jezika.¹¹ Zaključeno je da ustavna odredba o srpsko-hrvatskom odnosno hrvatsko-srpskom

⁹ Vidjeti: Veselin Đuranović, „Agitaciono-propagandni rad među šip-tarskom manjinom“, *Partijski rad*, 15. februar 1950, broj 5, str. 6; Veselin Đuranović, „Život i društvena aktivnost omladine“, *Partijski rad*, 15. jul 1951, broj 13, str. 5; Veselin Đuranović, „Neki problemi vaspitanja omladine“, *Partijski rad*, 1952, broj 19, str. 2 i 7; Veselin Đuranović, „Povodom članka „O nekim pojavama malograđanštine“, *Partijski rad*, 22. maj 1952, str. 7-8; i Veselin Đuranović, „O omladinskim kadrovima“, *Partijski rad*, 1. novembar 1952, broj 28, str. 8-9.

¹⁰ „Nije riječ o jeziku“, *Pobjeda*, 26. mart 1967, str. 9

¹¹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, 1-3, Beograd, 3/1988, str. 398.

jeziku izaziva nejasnoće koje u praksi dovode do toga da se srpski književni jezik nameće kao jedinstveni jezik za Srbe i Hrvate. Na „Deklaraciju“ je Društvo književnika Srbije odgovorilo „Predlogom za razmišljanje“.¹² U „Predlogu“ je prihvaćena inicijativa iz „Deklaracije“ o ukidanju srpsko-hrvatskog odnosno hrvatsko-srpskog jezika, i zatraženo je da se ravnopravnost srpskog i hrvatskog književnog jezika sprovede na čitavoj teritoriji Jugoslavije, odnosno da Srbi u Hrvatskoj dobiju pravo školovanja na srpskom jeziku i ćirilici.

„Deklaracija“ i „Predlog“ su, u stvari, težili da ponište zaključke Novosadskog dogovora iz 1954. godine, kojim je određeno da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik. Izvršni komitet (IK) CKSK Crne Gore je 31. marta 1967. godine usvojio stav da su hrvatska „Deklaracija“ i srpski „Predlog“ nacionalističke i šovinističke provokacije, i atak na bratstvo i jedinstvo.¹³ Ovo je bio uvod u događaje koji su obilježili Jugoslaviju krajem 60-ih i početkom 70-ih godina XX vijeka: studentski protesti i pobuna na Kosovu 1968, ustavne reforme 1968-1971 i novi ustav 1974, Hrvatsko proljeće i Maspok, obračun sa liberalima u Srbiji. Jugoslavija se značajno promijenila i postala je decentralizovana federacija, a republike su dobile veća ovlašćenja, koja su im omogućila autonoman razvoj.

Nalazeći se na čelu SK Crne Gore u ovom periodu, Đuranović je presudno uticao na definisanje nacionalne ideologije, što nije bilo lako jer od 1945. godine u političkoj teoriji o crnogorskoj naciji nije mnogo toga urađeno. Prije Đuranovića, ovim se bavio Milovan Đilas, i to u jednom tekstu objavljenom u „Borbi“ 1945. godine.¹⁴ Dvadeset tri godine nakon Đilasovog teksta, u

¹² *Isto*, str. 399.

¹³ *Pobjeda*, 2. april 1967, str. 1.

¹⁴ Milovan Đilas, *Članci 1941 – 1946*, Beograd, 1947, str. 212 – 224. Đilas je u prvomajskom broju „Borbe“ 1945. godine napisao: „Crnogorci, nesumnjivo,

Titogradu je 29. i 30. januara 1968. godine održan Simpozijum o crnogorskoj kulturi i putevima njenog razvoja.¹⁵ Simpozijum je organizovala Kulturno-prosvjetna zajednica Crne Gore i on je bio važan zbog dvije stvari. Bio je prvi simpozijum te vrste u

pripadaju srpskoj grani južnoslovenskih plemena... Po plemenskoj tradiciji (tj. porijeklu) Crnogorci se osjećaju, a i jesu, Srbi (srpska plemena u Srednjem vijeku, srpska raja, srpski narod pod Turcima), ali su oni u nacionalnom pogledu danas i nešto posebno, svoje, crnogorsko (kao što i napr. Srbi iz Srbije nije-su Crnogorci i ne osjećaju se takvima). Gledajući stvar tako, kroz istinski razvitak, sasvim je razumljivo zašto se Crnogorci danas osjećaju nečim posebnim (ne osporavajući da su Srbi po tradiciji, po porijeklu), zašto osjećaju kao pravično i prirodno, kad ih se naziva crnogorskim narodom (nacijom) i smatraju federalni položaj kao sasvim nužan, prirodan i razumljiv.“ Đilas je naveo da Crnogorci imaju srpsko plemensko i etničko porijeklo, ali da su se razvili u posebnu naciju, da je taj proces tekao tokom XIX vijeka, da je već u vrijeme knjaza/kralja Nikole bio u zreloj fazi i da je završnicu imao u Drugom svjetskom ratu kada je crnogorska nacionalna individualnost došla do punog izražaja. Đilas je naveo da je u vrijeme vladavine kralja Nikole već bio poodmakao proces formiranja Crnogoraca kao nacije, odnosno, Đilas je smatrao da su se Crnogorci konstituisali u naciju prije 1918. godine, krajem XIX i početkom XX vijeka. On je smatrao da taj proces ni 1945. godine nije bio završen, ali da su u Drugom svjetskom ratu posebna crnogorska individualnost, ispoljavanje nacionalne svijesti i nacionalne posebnosti, najoštrije došli do izraza, i da taj rat, u izvjesnom smislu, označava kulminacionu tačku procesa formiranja Crnogoraca u posebnu naciju, posebnu nacionalnu individualnost. Đilas je dodao da nacionalna ravnopravnost crnogorskog naroda nije ničija milost, dobra volja i uvidajnost, već produkt uporne borbe crnogorskog naroda. Zaključio je: „Mi komunisti nijesmo za Federalnu Crnu Goru ni iz kakvih političkih razloga, niti mi cijepamo srpstvo. Mi smo za to jer smo uvjereni, jer znamo da to hoće crnogorski narod, a on to hoće jer se osjeća, jer jeste nešto posebno, posebni, drugačiji Srbi od svih Srba – Crnogorci.“

¹⁵ *Pobjeda*, 1. februar 1968, str. 1.

istoriji Crne Gore, i na njemu je glavni referat pročitao sekretar Izvršnog komiteta Centralnog komiteta SK Crne Gore Veselin Đuranović, koji je definisao osnovne pravce nacionalne ideologije SK Crne Gore.¹⁶ Od tada pa do kraja 80-ih Đuranović se intenzivno bavio nacionalnom ideologijom.

Nacija je za komuniste, pa i za Đuranovića, bila socijalistička kategorija. Smatrali su da je ona uslovljena, prije svega, proizvodnim odnosima, stepenom razvitka radničke klase, i da je nacionalno pravo jedno od temeljnih prava radničke klase. Zbog toga je za Đuranovića radnička klasa bila nosilac nacionalne emancipacije u socijalizmu, a borba za nacionalnu afirmaciju Crnogoraca bila je sastavni dio samoupravnog razvoja radničke klase.¹⁷ Crnogorska vlast je promovisala stav da crnogorska nacija treba da se razvija u skladu sa socijalističkim vrijednostima. Zato je Đuranović na Simpozijumu o crnogorskoj kulturi 1968. godine izjavio da se nacija mora afirmisati na samoupravnoj socijalističkoj osnovi.¹⁸ Uzor mu je bila Kardeljeva studija „Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja“ iz 1937. godine. Kardelj je naveo da je nacija specifična narodna zajednica, nastala na osnovi društvene podjele rada epohe kapitalizma, na kompaktnoj teritoriji i u okviru zajedničkog jezika i bliske etničke i kulturne srodnosti.¹⁹ Đuranović je naveo da je to primjer za marksističko tumačenje nacionalnog

¹⁶ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja)“, *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 3–11.

¹⁷ Veselin Đuranović, „Mogućnosti crnogorske kulture“, *Stvaranje*, 1970, broj 4, str. 243.

¹⁸ *Pobjeda*, 1. februar 1968, str. 9.

¹⁹ Edvard Kardelj, *Nacija i međunacionalni odnosi, izbor iz dela*, IV, Beograd, 1979, str. 80.

pitanja i model prema kojem treba proučavati i nastanak crnogorske nacije.²⁰

Pored toga, Đuranović je vjerovao u još jednu socijalističko (marksističko) određenje nacionalnog identiteta. Smatrao je da će nacija postepeno iščeznuti, odnosno da će nestati sa stvaranjem idealnog, komunističkog, društva, kada će doći do potpunog oslobođenja radničke klase i rada. Izjavio je da je nacija društveno-istorijska kategorija nastala na određenom stupnju društvenog razvitka i kao takva treba i da nestane na određenom stepenu društvenog razvitka.²¹ Do tog cilja trebalo je omogućiti ravnopravnost svih nacija, jer je ta ravnopravnost bila jedan od glavnih interesa radničke klase i njenog oslobađanja. Đuranović je naveo da ekonomski razvoj nije samo pitanje ravnopravnosti crnogorske nacije, već i glavno pitanje radničke klase, jer samo razvijena radnička klasa može postati hegemon u naciji, i da tako

²⁰ Veselin Đuranović, „O nekim aktuelnim pitanjima uloge i položaja nauke u društvu“, *Stvaranje*, 1983, broj 6, str. 696. Đuranović je izjavio: „Nastanak i razvoj crnogorske nacije rezultat je društveno-istorijskih zakonitosti razvoja društva na tlu Crne Gore i u njenom okruženju u epohi kapitalizma i socijalizma, nacionalno-oslobodilačkih ratova i socijalističke revolucije, odnosno da je crnogorska nacija mogla, kao i sve druge, nastati kao rezultat razvoja proizvodnih snaga i društvene podjele rada u procesu nastajanja i narastanja kapitalističkog načina proizvodnje, uz određene posebnosti u tom razvoju u Crnoj Gori koje su uticale na to da do stvarne emancipacije crnogorske nacije u osnovi dođe u uslovima povezivanje borbe za rješavanje klasnog pitanja sa klasnom borbom proletarijata.“

²¹ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje koncepta federacije kao samoupravne zajednice i uloga Saveza komunista“, *Praksa*, Titograd, 1970, broj 2–3, str. 17. Đuranović je izjavio: „Smatram da se može prihvatiti konstatacija da će se sa definitivnom realizacijom tog glavnog cilja – oslobođenja radničke klase (oslobođenja rada) – stvoriti društveno-ekonomski, politički, kulturni – dakle, svi potrebni uslovi za prevazilaženje nacije kao društveno-istorijske kategorije.“

njen klasni interes – oslobađanje rada – može postati dominantni nacionalni interes. Tako je Đuranović smatrao da nacionalno treba da bude u funkciji klasnog i socijalističkog. Tvrdio je da se nacionalno pitanje može pravilno objasniti jedino s pozicija marksističke nauke i primjene metode istorijskog materijalizma.²²

²² „Deset godina CANU“, *Pobjeda*, 6. V 1983, str. 4. i Veselin Đuranović, „Deset godina CANU, Rad i postojanje“, *Ovdje*, jun 1983, str. 4–5. Đuranović je govorio: „Svaki, stvarno naučni, marksistički prilaz izučavanju istorije crnogorskog naroda i razvoja njegove nacionalne individualnosti, neophodnim će nametnuti potrebu okretanja nauke i stavljanju u centar njenih istraživanja i naučnih sudova, doista samosvojnog puta u nastajanju i razvoju crnogorske nacije, uslovljene brojnim društveno-istorijskim okolnostima i činjenicama, koje su od značaja za poniranje u suštinu društvenih procesa koji su doveli do nacionalnog identiteta Crnogoraca, kao posebne nacije, te i do ocjene da se taj razvoj ne može uklopiti u šemu i recepte postajanja nacija u drugim društveno-istorijskim uslovima i okolnostima. To je, u stvari, gledište u pristupu izučavanja crnogorskog nacionalnog pitanja, odnosno njegove istorije koja se zasniva na pozicijama istorijskog materijalizma... Po ovom gledištu fenomen nastanka i razvoja crnogorske nacije naša savremena nauka može na pravilan način objasniti ako bude dosljedna u smislu izučavanja svih posebnosti u razvoju crnogorskog naroda epohe kapitalizma i socijalizma... U analizama i naučnim radovima o pitanju razvoja crnogorske nacije jedino je ispravno ono stanovište čija se suština sastoji u tome da je nastanak i razvoj crnogorske nacije rezultat društveno-istorijskih zakonitosti razvoja društva na tlu Crne Gore i u njenom okruženju u epohi kapitalizma i socijalizma, nacionalno-oslobodilačkih ratova i socijalističke revolucije, odnosno da je crnogorska nacija mogla, kao i sve druge, kao rezultat razvoja proizvodnih snaga i društvene podjele rada u procesu nastajanja i narastanja kapitalističkog načina proizvodnje uz određene posebnosti u tom razvoju u Crnoj Gori, koje su uticale na to da do stvarne emancipacije crnogorske nacije u osnovi dođe u uslovima povezivanja borbe za rješavanje nacionalnog pitanja sa klasnom borбом proleterijata, znači sa radničkom klasom a ne sa buržoazijom kao odlučujućom snagom u rješavanju nacionalnog pitanja u nas“.

U bavljenju nacionalnom ideologijom Đuranović je polazio od tvrdnje da je postojanje crnogorske nacije i kulture neupitno.²³ Smatrao je da je pitanje postojanja crnogorske nacije riješeno, i da crnogorsku naciju treba afirmisati na socijalističkim vrijednostima. No, bio je svjestan činjenice da o crnogorskoj naciji ne postoje kvalitetne naučne studije. Zato je tvrdio da se u proučavanju istorije Crne Gore mora primjenjivati kritičko, naučno i objektivno istraživanje, i da su zadaci naučne historiografije i književno-istorijske esejistike da se bore protiv malograđanskih i romantičarskih koncepcija i, naročito, protiv nacionalizma.²⁴ Tražio je da se objektivno prikaže borba crnogorskog naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje, i njegova stvarna kulturna istorija. Tvrdio je da se crnogorska nacija i postojanje SR Crne Gore kao socijalističke samoupravne društveno-političke zajednice, ne mogu potvrditi samo tradicijom, već da je potrebno kritičko usvajanje kulturno-istorijskih vrijednosti i odbrane crnogorske nacionalne prošlosti od svih tendencija da se netačno interpretiraju njeni društveno-istorijski razvojni procesi.²⁵

Pozivajući se na ove principe, Đuranović je naveo da je crnogorska nacija nastala, prije svega, zahvaljujući dugoj

²³ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja)“, *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 4. Izjavio je: „O individualnosti crnogorske kulture ne može se raspravljati pod opsesijom da li se priznaje ili ne priznaje crnogorska nacionalna individualnost. Vraćanje na ovo pitanje u savremenim uslovima, u epohi socijalističkog razvoja na samoupravnim osnovama, kada se odvijaju sadržinski novi procesi afirmacije nacija i razvoja međunacionalnih odnosa, ne samo što je naučno i politički deplasirano, već ono ima ozbiljne političke i idejne implikacije“.

²⁴ *Isto*, str. 3.

²⁵ *Isto*, str. 6.

državnoj samostalnosti, u uslovima razvoja kapitalističkog društva i u procesu borbe protiv politike nacionalnog ugnjetavanja i potlačenosti od strane velikosrpske buržoazije.²⁶

Đuranović je smatrao da je crnogorsko nacionalno pitanje politički riješeno u narodnooslobodilačkoj borbi (NOB), i da je u socijalizmu postavljeno na osnovama samoupravljanja, ravnopravnosti naroda i narodnosti u SFRJ, i na vlasti radničke klase.²⁷ Naveo je da je takvo rješenje crnogorskog nacionalnog pitanja rezultat borbe radnog naroda Crne Gore pod rukovodstvom Komunističke partije i da je ta borba vođena u dvije etape. Prva etapa je trajala od 1918. do 1941. godine, i vođena je protiv velikosrpske buržoazije koja je nacionalno i socijalno ugnjetavala crnogorski narod. Druga etapa te borbe vođena je od 1941. do 1945. godine u sklopu borbe protiv okupatora i kvislinga, za slobodu i nezavisnost zemlje i za novi socijalistički poredak.²⁸

Đuranović je izjavio da je političko rješenje crnogorskog nacionalnog pitanja u NOB-u i socijalističkoj revoluciji rezultat specifičnosti društveno-istorijskog razvoja Crne Gore koje su djelovale u smislu konstituisanja nacionalne individualnosti crnogorskog naroda, a koje su bitno uticale da se formira pravilan pogled KPJ na crnogorsko nacionalno pitanje. Izdvojio je

²⁶ *Isto*, str. 7.

²⁷ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“), *Praksa*, Titograd, 1971, 1–2, str. 15. O tome je naveo: „Crnogorsko nacionalno pitanje politički je riješeno u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Osnovu ovog rješenja čini samoopredjeljenje crnogorskog naroda da živi ujedinjen sa drugim narodima Jugoslavije u federativnoj socijalističkoj zajednici, zasnovanoj na principima slobode i nacionalne ravnopravnosti svakog naroda i na vlasti radničke klase i radnih ljudi“.

²⁸ *Isto*, str. 15–16.

pet specifičnosti tog razvoja.²⁹ Prva specifičnost je da je crnogorski narod imao autentičan razvoj političkog i ekonomskog života u viševjekovnom državnom kontinuitetu. Druga specifičnost je bila nacionalni pokret crnogorskog naroda koji je nastao prekidom državnog kontinuiteta i načinom ujedinjenja 1918. godine, i koji se oformio u borbi protiv velikosrpske i separatističke ideologije. Treća specifičnost je kašnjenje Crne Gore u formiranju građanskog društva i razvoju kapitalizma u odnosu na Srbiju, i nesazrijevanje uslova za demokratsko-buržoasku revoluciju. Četvrta specifičnost je bila odsustvo razvijene radničke klase, i peta specifičnost je bila formiranje revolucionarnog pokreta između dva svjetska rata, oslonjenog u velikoj mjeri na seljaštvo i revolucionarnu inteligenciju.

Đuranović je smatrao da je nacionalno pitanje u Jugoslaviji riješeno u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, ali da je to samo političko rješenje.³⁰ Sve dok jugoslovenske nacije ne postignu približno isti ekonomski, socijalni i kulturni nivo razvoja, Đuranović je tvrdio da nacionalno pitanje u Jugoslaviji nije riješeno.³¹ Ocijenio je da je nakon 1945. godine došlo da zastoja u potpunom rješavanju nacionalnog pitanja, jer je 1945. godine zavladao centralistički etatizam, koji je gušio ekonomsku samostalnost i ekonomsku inicijativu, što je ugrozilo ravnopravnost naroda u Jugoslaviji i

²⁹ *Isto*, str. 16.

³⁰ *Isto*, str. 11.

³¹ *Isto*, str. 11–12. Izjavio je: „Političko rješenje, međutim, nije konačno rješenje nacionalnog pitanja u samoupravnom društvu... Sloboda i ravnopravnost naroda ne mogu počivati samo na političkim i kulturnim pravima, već prije svega na materijalnoj osnovi, na ekonomskoj ravnopravnosti. Razlike u ekonomskoj razvijenosti, u materijalnoj osnovi, izvor su nacionalne neravnopravnosti u našim uslovima, te bez ekonomske ravnopravnosti nema stvarne ravnopravnosti naroda u našoj zemlji.“

što je ugrozilo čak i političku ravnopravnost nacija.³² Zato je decentralizaciju Jugoslavije i deetatizaciju društva na principima socijalističkog samoupravljanja, koja je uslijedila nakon Brionskog plenuma 1966. godine, tumačio kao uslov za ekonomski i kulturni razvoj i ravnopravnost crnogorske nacije. S druge strane, smatrao je da je sprega zaostalosti i birokratizma najveća prepreka samoupravljanju, ekonomskoj i kulturnoj emancipaciji crnogorskog društva i crnogorske nacije.³³ Kao protivnik unitarizma i centralizovane federacije pozdravio je ustavne reforme od 1968. do 1971. godine, i nadao se da će one omogućiti stvarnu, odnosno ekonomsku i kulturnu ravnopravnost crnogorske nacije u Jugoslaviji.³⁴

Da bi se postigla stvarna ravnopravnost crnogorske nacije Đuranović je naveo da je potrebno ostvariti tri zadatka. Prvi je bio savlađivanje ekonomske zaostalosti Crne Gore. Drugi je bio dinamičnije prevladavanje zaostajanja na kulturnom planu, utvrđivanje jasne koncepcije kulturnog razvoja i finansijska podrška kulturi, kako bi se ona otresla obilježja kulturne filijale,

³² *Isto*, str. 7. Naveo je: „Centralistički etatizam je na taj način gušio ekonomsku samostalnost i ekonomsku inicijativu nacija, svodeći je u relativno ograničene okvire. Objektivno, to je umanjilo ulogu naroda i narodnosti, a u izvjesnoj mjeri i neka njihova legitimna ustavna prava, te time dovelo i do određene ograničenosti suverenosti naroda, odnosno nacija, odnosno radnih ljudi i radničke klase. Politička ravnopravnost naroda, ostvarena u socijalističkoj revoluciji, počela je u izvjesnoj mjeri da se utapa u jedinstvu ostvarenom na centralističko-etatističkoj osnovi“.

³³ *Isto*, str. 19.

³⁴ *Isto*, str. 23. Đuranović kaže: „Novim ustavnim reformama se osnovne funkcije federacije u oblasti obrazovanja, nauke i kulture prenose na Republiku. Njeno osposobljavanje za ostvarivanje ovih funkcija je neposredan i krupan zadatak socijalističkog razvoja u Crnoj Gori, druga bitna komponenta njene stvarne ravnopravnosti u jugoslovenskoj zajednici naroda“.

provincijske kulturne pozicije i mentaliteta. Sredinom 70-ih Đuranović je isticao potrebu da Crna Gora, ako želi da obezbijedi ravnopravnost svojih građana sa građanima u Jugoslaviji, mora finansirati Univerzitet, dnevni list, Radio-televiziju i Akademiju nauka i umjetnosti.³⁵ Izjavio je da, nezavisno od finansijskih i ekonomskih teškoća, kulturna dimenzija nacionalnog razvoja Crne Gore, shvaćena u širem smislu, treba da bude materijalno podržana, ukoliko se ne žele pogoršati uslovi ravnopravnosti Crne Gore.³⁶ Treći zadatak je bio potpunije konstituisanje SR Crne Gore kao samoupravne socijalističke zajednice, razvijanje i ostvarivanje njenih političkih, ekonomskih i kulturnih funkcija na samoupravnim odnosima, i uspostavljanje neophodnog stepena njene državnosti. Na osnovu ovih zadataka zaključio je da bi formula nacionalne ideologije trebalo ovako da izgleda: ekonomska ravnopravnost, plus afirmacija kulture kao komponente razvoja, plus konstituisanje socijalističke republike kao samoupravne zajednice.³⁷ Izjavio je da je ova formula, u stvari, glavna platforma i glavni kolosijek u borbi za nacionalnu ravnopravnost i socijalističku emancipaciju Crne Gore.

Đuranović je smatrao i da je crnogorska državnost uslov nastanka i opstanka crnogorske nacije. Izjavio je da je Crna Gora državna socijalistička samoupravna zajednica crnogorskog naroda, da je nastala kao izraz istorijski date nacionalne kompaktnosti crnogorskog naroda i njegove nacionalne svijesti ponikle u nacionalnooslobodilačkim ratovima protiv turskog ropstva,

³⁵ Veselin Đuranović, „Aktuelna pitanja društveno-ekonomskog razvoja Crne Gore u savremenim uslovima“, *Praksa*, Titograd, 1975, 7-8, str. 14.

³⁶ *Isto*, str. 15.

³⁷ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“)“, *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 24.

snažno inspirisane borbom protiv nacionalnougjetačke i eksploatatorske vladavine velikosrpske buržoazije, i afirmisane u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje u narodnooslobodilačkom ratu.³⁸ Pored nacionalne, Đuranović je isticao klasnu i socijalističku komponentu crnogorske državnosti. Naveo je da je SR Crna Gora samoupravna socijalistička zajednica zasnovana na vlasti radničke klase i radnog čovjeka.³⁹ Crnogorsku republiku je definisao kao samoupravnu demokratsku socijalističku zajednicu radnih ljudi i građana, čija se državnost temelji na suverenitetu crnogorskog naroda, i koja je istovremeno državna zajednica naroda i svih pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.⁴⁰ Kao što je vjerovao da će nacija iščeznuti na kraju socijalističkog preobražaja, tako je vjerovao i u socijalističku parolu o odumiranju države. Izjavio je da radničkoj klasi treba samo ona država koja odumire.⁴¹ No, smatrao je da

³⁸ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja)“, *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 8.

³⁹ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“)“, *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 3.

⁴⁰ „Izvjestaj o radu CKSK Crne Gore od Petog do Šestog kongresa SK Crne Gore“, *Šesti Kongres SK Crne Gore*, Titograd, april 1974, str. 177.

⁴¹ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“)“, *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 5 i 8. Naveo je: „Ostajući, poslije pobjede u socijalističkoj revoluciji, hegemon u sopstvenoj naciji, sama postajući organizovana država, radnička klasa istovremeno otvara proces odumiranja države i svog sopstvenog odumiranja kao klase. Time ona otpočinje i istorijski proces nestajanja nacija. Oslobođenje rada – istorijski interes radničke klase – postaje okvir i za njeno odumiranje kao klase i za nestajanje nacije,

je to pitanje budućnosti i da je neizvjesno kada će se to dogoditi, i zato je naveo da je konstituisanje državnosti za duži period nezamjenljiv elemenat afirmacije i emancipacije nacije u samoupravnom socijalističkom društvu.⁴²

Isticao je važnost kontinuiteta crnogorske državnosti u procesu nastanka crnogorske nacije.⁴³ Naveo je da bitke na Grahovcu

znači za nestajanje svakog ograničenja čovjekove slobode i ličnosti – klasnog i nacionalnog“.

⁴² *Isto*, str. 9.

⁴³ Veselin Đuranović, „U kontinuitetu oslobodilačke borbe“, *Ovdje*, broj 111–112, 1978, str. 3. Đuranović je na otvaranju spomen-parka ustanka i revolucije na Grahovu 1978. godine kazao: “Ovaj veličanstveni spomenik otkrivamo na 120-tu godišnjicu čuvene grahovske bitke 1858. godine i isto tako 100-godišnjicu završetka oslobodilačkih ratova Crne Gore protiv turskih zavojevača 1876–1878, kada su Crnogorci nakon velikih oslobodilačkih borbi i ogromnih žrtava, objektivno govoreći, prisilili velike evropske sile da priznaju nezavisnost, samostalnost i suverenitet Crne Gore. Istorijska činjenica da je oružana borba crnogorskog naroda protiv fašističkih okupatora 1941. godine počela svenarodnim oružanim ustankom, ne bi mogla do kraja i potpuno da se objasni, ako se ne bi imalo u vidu sve ono što je decenijama prethodilo sudbonosnim i slavnim istorijskim zbivanjima jula 1941. godine...U tom dugom lancu bitaka, bitka na Grahovu 1858. bila je jedna od najznačajnijih, prekretničkih za dalji razvoj oslobodilačke borbe crnogorskog naroda, za njegovu slobodu i nezavisnost. Velike sile koje su kartu našeg kontinenta krojile prema svojim vlastitim interesima, bile su prinuđene poslije grahovske bitke, da bar djelimično priznaju pravo crnogorskom narodu za slobodnu, suverenu i nezavisnu državu. Evropske države koja to ni tada nijesu uradile, poslije oslobodilačkih borbi 1876–1878, kada je crnogorsko oružje slavilo nove velike pobjede, bile su primorane da priznaju nezavisnost Crne Gore... Samo u kontinuitetu istorijskog razvitka možemo do kraja i potpuno istinito sagledati kako smo došli do slobode i nezavisnosti koju danas imamo, kako smo postali svoj na svome sopstvenim snagama, zalivajući svaku stopu naše zemlje krvlju

i Vučjem dolu, i 13. jul 1941. godine čine kontinuitet u naporu crnogorskog naroda da stvori svoju državu i dobije nezavisnost, i da ti događaji predstavljaju težnju da crnogorski narod bude svoj na svome. U toku vjekovne borbe, Crna Gora je te ciljeve platila brojnim žrtvama, i u toku borbe za slobodu i nezavisnost nastala je crnogorska nacija, a Đuranović je naveo da tu zakonitost potvrđuje istorija svih oslobodilačkih pokreta i borba naroda za svoju nezavisnost u dvadesetom vijeku.

Pozvao je da se prouči uticaj dugog postojanja crnogorske države na razvoj istorodnosti crnogorskog naroda i njegovih nacionalnih obilježja i, naročito, rasvijetle društveno-politički, unutrašnji i spoljni uslovi u kojima je došlo do ujedinjenja Srbije i Crne Gore 1918. godine, i otpora naroda takvom ujedinjenju. Đuranović je ovo ujedinjenje nazvao takozvanim.⁴⁴ Smatrao je da posebnu

njenih sinova i kćeri, podnoseći ogromne žrtve i nečuvene patnje i stradanja. Na taj način može se bolje razumjeti početak oružane borbe protiv fašističkih okupatora 1941. godine u formi opštenarodnog ustanka...jer se u tim dugotrajnim kontinuiranim i brojnim borbama stvarala etika slobode, jer se razvijala i stvarala svijest o značaju zajedničkog cilja i opštenarodnog interesa Crnogoraca na planu borbe za oslobođenje od turskog ropstva, jer se, konačno u toku tog i takvog istorijskog razvitka objektivno začinjala, jačala i postepno afirmisala nacionalna misao i svijest Crnogoraca, što je svakako jedan od elemenata koji je značajno uticao i na process afirmacije njihovog nacionalnog identiteta. Ovu društvenu zakonitost u rađanju nacionalne samobitnosti jednog naroda, osobito potvrđuje istorija svih oslobodilačkih pokreta i borbe naroda za svoju nezavisnost u dvadesetom vijeku, sve do današnjeg dana.“

⁴⁴ „Deset godina CANU“, *Pobjeda*, 6. V 1983, str. 4. i Veselin Đuranović, „Deset godina CANU, Rad i postojanje“, *Ovdje*, jun 1983, str. 4-5. Naveo je: „Utoliko prije, što je tada ispoljeni otpor, uprkos opravdanim težnjama i htjenjima za ujedinjenjem, izrazio revolt zbog gubljenja državnosti, nacionalne i političke samostalnosti Crne Gore, što se osobito potvrđuje kasnije, u vremenu vladavine velikosrpske buržoazije između dva svjetska rata, kada se otpor crnogorskih radnih i nacionalno obespravljenih masa povezuje sa borbom

pažnju u izučavanju crnogorske nacije treba posvetiti preobražaju plemenskog društva u narodnu cjelinu u dugoj oslobodilačkoj borbi tokom koje su se razvile osobenosti Crnogoraca.

Često je isticao potrebu da se prošlost i kulturno nasljeđe Crne Gore moraju temeljno proučavati. Naveo je da znanje o crnogorskoj istoriji i kulturi mora biti kvalitetnije zastupljeno u udžbenicima. Posebno je kritikovao udžbenike istorije, jer je smatrao da nijesu na adekvatan način prezentirali istoriju NOB-a i socijalističke revolucije, i da bez toga nije moguće razjasniti i shvatiti proces konstituisanja crnogorskog nacionalnog individualiteta.⁴⁵

No, Đuranović nije robovao veličini crnogorske istorije. Kazao je da odnos prema nasljeđu i tradiciji mora polaziti od pitanja šta je to što treba da Crnu Goru vuče naprijed. Iz tradicije i nasljeđa trebalo je uzimati samo ono što je koristilo budućnosti i modernosti. Htio je nacionalnu ideologiju prilagođenu modernim uslovima, a ne nacionalnu ideologiju koja vuče u prošlost.

Ovo je bila suština Đuranovićevog odnosa prema crnogorskom nacionalnom pitanju. Suprotna tumačenja crnogorskog nacionalnog pitanja nazvao je nacionalističkim deformacijama separatističko-nacionalističkog i unitarističkog tipa. Oštro je kritikovao crnogorski i srpski nacionalizam, i smatrao je da nacionalističke koncepcije vraćaju crnogorsko nacionalno pitanje u prošlost i u period prije 1945. godine, dok je on smatrao da crnogorsko nacionalno pitanje od Brionskog plenuma ulazi u novu fazu.

radničke klase za socijalno oslobođenje, dobija nov kvalitet i prerasta u borbu za rješenje crnogorskog nacionalnog pitanja na osnovama samoopredjeljenja i pune nacionalne ravnopravnosti crnogorskog naroda, uključujući i borbu za izvojevanje tog prava i pravo na samootcjepljenje“.

⁴⁵ Veselin Đuranović, „13. jul – naučna tema i revolucionarna pouka“, *Ovdje*, broj 26-27, 1971, str. 3.

Za najveće protivnike u ovakvom proučavanju crnogorske nacije označio je srpski i crnogorski nacionalizam. Zbog toga je osudio pokušaj da se srbizira crnogorsko kulturno nasljeđe, ali je osudio i crnogorski nacionalizam.⁴⁶ Osudio je crnogorske nacionaliste, koji su težili potpunom raskidu sa srpskim narodom i sa svim što u kulturnom i istorijsko-političkom smislu veže dva naroda.⁴⁷

U ovom periodu pojavilo se tumačenje o crnogorskoj naciji koje je posebnost crnogorske nacije izvodilo na osnovu etnogeneze Crnogoraca i crnogorskog jezika. Osnovi cilj ovog tumačenja je bilo dokazivanje teze da se Crnogorci u etničkom i jezičkom pogledu bitno razlikuju od Srba. Đuranović je bio protiv nastojanja da se o crnogorskoj naciji raspravlja na bazi etnogeneze Crnogoraca i pitanja jezika, i protiv toga da se na tim pitanjima izazivaju političke podjele u Crnoj Gori.⁴⁸ Svođenje crnogorskog

⁴⁶ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja)“, *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 10-11. Izjavio je: „Srbiziranje“ kulturnih vrijednosti crnogorskog naroda iz epohe njegovog nacionalnog sazrijevanja od strane vladajuće velikosrpske buržoazije, a posebno u procesu socijalističkog samoupravnog razvoja, može da bude samo recidiv velikosrpskog nacionalizma... Jednostrano i nepotpuno bi bilo, međutim, ako se istovremeno ne ukaže na opasnost druge prirode a za koju u određenim uslovima postoji tlo i kod nas u Crnoj Gori. Prije svega, radi se o pojavi nekritičkog odnosa prema kulturnom nasljeđu... podvući odlučnost u borbi protiv idejnih ostataka građanske historiografije, opterećene ideologijom velikosrpskog nacionalizma s jedne i idejnih ostataka i manifestacija sopstvenog nacionalizma i separatizma s druge strane.“

⁴⁷ „Četnaesta sjednica CKSK Crne Gore“, *Pobjeda*, 22. februar 1970, str. 3.

⁴⁸ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“)“, *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 24.

nacionalnog pitanja na etničku i jezičku dimenziju ocijenio je pogrešnim prilazom, i naveo je da se tako zanemaruje ekonomska i politička strana crnogorskog nacionalnog pitanja, da se tako potcjenjuju tekovine međuratnog revolucionarnog pokreta na čelu sa crnogorskim komunistima, i istorijske tekovine NOB-a i revolucije u kojoj je crnogorski narod pod rukovodstvom KPJ izbio istorijsko i političko rješenje nacionalnog pitanja.⁴⁹

Pokušaj da se na osnovu etničkog razdvajanja izvede potpuna razlika između Srba i Crnogoraca, Đuranović je nazvao nenaučnim postupkom i antisrpskom platformom. Nastojanje da se na pitanju etnogeneze i jezika dokazuju crnogorski nacionalni identitet i vrši politička podjela nazvao je nasljeđem ideologije Savića Markovića Štedmilije, i naveo je da je ta shvatanja pokopao narodnooslobodilački i revolucionarni pokret crnogorskog naroda u NOB-u i socijalističkoj revoluciji. Đuranović je izjavio da je izučavanje etnogeneze, u kontekstu upotrebe tih istraživanja kao čvornih činjenica za nastanak i razvoj crnogorske nacije, naučni apsurd, i da se u on u cjelini mora odbaciti kao naučno neodrživ, nemarksistički i idejno-politički štetan.⁵⁰

Đuranović je odbacio pristup koji je crnogorsku naciju tumačio kroz teoriju o različitom etničkom porijeklu Crnogoraca u odnosu na etničko porijeklo srpskog naroda.⁵¹ Rekao je da je ta teorija, sa stanovišta marksističke nauke, besmislica.⁵²

⁴⁹ *Isto*, str. 25.

⁵⁰ Veselin Đuranović, „O nekim aktuelnim pitanjima uloge i položaja nauke u društvu“, *Stvaranje*, 1983, broj 6, str. 694-695.

⁵¹ „Deset godina CANU“, *Pobjeda*, 6. V 1983, str. 4. i Veselin Đuranović, „Deset godina CANU, Rad i postojanje“, *Ovdje*, jun 1983, str. 4-5.

⁵² *Isto*. Đuranović je izjavio: „Izučavanje etnogeneze u kontekstu upotrebe tih istraživanja kao čvornih činjenica za nastanak i razvoj crnogorske nacije, naučni je apsurd, naravno, ako se izuzme nacionalizam kao uzrok tome, pa je izvjesno da se u cjelini mora odbaciti ovaj i ovakav prilaz, jasno ga karakterišući naučno neodrživim, nemarksističkim i idejno-politički štetnim“.

Smatrao je da etnogeneza može da se proučava kao naučna disciplina, ali je bio protiv toga da se etnogeneza stavlja u centar nacionalnog pitanja. Izjavio je da insistiranje na posebnosti crnogorske nacije ne znači i kidanje veza sa drugim nacijama, i da je crnogorskoj vlasti tuđe shvatanje po kojem etničko-jezičke istovjetnosti i istorijske sličnosti navodno smetaju punoj afirmaciji nacija i nacionalne ravnopravnosti u Jugoslaviji.⁵³ Ovo opredjeljenje je demonstrirao i 1988. godine kada je održana sjednica Predsjedništva CKSK Crne Gore na kojoj je bio jedan od govornika.⁵⁴ Predsjedništvo CKSK Crne Gore je osudilo knjigu Sava Brkovića „Etnogenezofobija“, i istaklo da se crnogorska nacija i etnička veza crnogorskog sa srpskim narodom ne mogu negirati. Đuranović je ponovio da su u ratu i revoluciji poražene snage koje negiraju crnogorsku naciju i one koje joj odriču etničku srodnost sa srpskim narodom, i da je oživljavanje tih ideologija istorijski anahronizam.⁵⁵

S druge strane, Đuranović se intenzivno borio protiv srpskog nacionalizma. Kritikovao je srpske nacionaliste.⁵⁶ Negiranje

⁵³ *Isto*. O tome je naveo: „Mi prihvatamo kao svoje sve što nas zbližava, podrazumijevajući tu i etničko porijeklo, i jezik, i neke zajedničke elemente iz istorijskog razvoja. Ali, te i takve spone odavno već nijesu ni izdaleka dovoljne da danas, u savremenim uslovima, izraze ono što je najbitnije za međunacionalne odnose u našoj zemlji – socijalističko samoupravljanje kao osnovni produkcionni odnos koji treba da bude suština društvenih odnosa u svim SR i SAP, pa samim tim i bitna sadržina nacionalnog, nacionalna ravnopravnost naroda i narodnosti“.

⁵⁴ „Nacionalizam – uzorci, oblici i posljedice“, *Stvaranje*, Titograd, 1988, broj 4, str. 409-418.

⁵⁵ *Isto*, str. 415. Izjavio je: „Nastavlja se sa političkim podjelama unutar crnogorskog naroda, unutar Crne Gore, i to na nekim starim prevaziđenim platformama, prije svega bjelaško-zelenaškim, što je anahronost i apsurd“.

⁵⁶ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj

crnogorske nacije ocijenio je kao oživljavanje velikosrpskih, hegemonističkih i velikodržavnih unitarističkih koncepcija.⁵⁷ Tvrdio je da je velikosrpska teza o crnogorskom nacionalnom pitanju reliktno buržoasko društvo međuratne Jugoslavije u kojoj je srpska buržoazija ugnjetavala druge nacije. Osudio je teoriju koja je negirala crnogorsku naciju prije Drugog zasjedanja AVNOJ-a, i koja nije vidjela nikakvu crnogorsku posebnost u njegovom političkom, kulturnom i ekonomskom razvitku. Izjavio je da se ta teorija podudara sa idejno-političkim koncepcijama velikosrpskog nacionalizma.⁵⁸ Naveo je da su se tokom 60-ih godina 20. vijeka u Crnoj Gori i izvan nje pojavila shvatanja koja su identična sa ideološkim i političkim pogledima velikosrpske buržoazije o crnogorskom narodu i njegovom nacionalnom pitanju.⁵⁹ Takva shvatanja su došla do izražaja u kampanji protiv izgradnje Njegoševog mauzoleja, u diskusijama

nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja“), *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 4-5.

⁵⁷ *Isto*, str. 5.

⁵⁸ „Deset godina CANU“, *Pobjeda*, 6. V 1983, str. 4. i Veselin Đuranović, „Deset godina CANU, Rad i postojanje“, *Ovdje*, jun 1983, str. 4-5. O njima je rekao: „U orbitu svoje „naučne“ misli zastupnici ovih shvatanja izbacuju teze o dvije srpske države do tzv. ujedinjenja Crne Gore i Srbije, o tome da su Crnogorci i crnogorski narod do početka ovog vijeka bili samo političko-geografski pojmovi, o tome da Crnogorce i crnogorski narod, kao narod i naciju treba posmatrati tek od vremena Drugog svjetskog rata i naše revolucije, o srpskoj nacionalnoj svijesti Crnogoraca. U suštini, zastupnici ovih i ovakvih shvatanja i prilaza negiraju postojanje crnogorske nacije, a sadašnje ustavno rješenje smatraju politički iznuđenim rješenjem ili privremenošću. Nema nikakve sumnje da se i ovaj prilaz mora odlučno odbaciti, jasno ga karakterišući kao naučno neodrživim, nemarksističkim i idejno-političkim nazadnim i štetnim“.

⁵⁹ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“)“, *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 25.

o etnogenezi i jeziku, i jednom dijelu propagande oko zajma za prugu Beograd–Bar. Đuranović je naveo da je najveći napad ovih snaga na crnogorsku naciju bio u kritikovanju Saveza komunista Crne Gore zbog odluke da se u Crnoj Gori otvore naučne, visokoškolske i kulturne institucije, što su pristalice srpskog nacionalizma i jugoslovenskog unitarizma nazivale separatizmom i zatvaranjem Crne Gore.⁶⁰

U okviru razmatranja pitanja individualnosti crnogorske kulture i kritičkog proučavanja prošlosti crnogorske nacije, najosjetljivije je bilo pitanje odnosa srpske i crnogorske nacije.⁶¹ Đuranović smatra da između Srba i Crnogoraca postoje etničke i jezičke sličnosti, da su te sličnosti u prethodnim epohama bile dovoljne da se govori o zajedničkom imenitelju jedne nacije, ali da u savremenoj epohi one nijesu dovoljne i da zbog toga, kao i zbog velikih posebnosti, postoje dvije nacije – srpska i crnogorska. Smatrao je da zajedničke vrijednosti dvije nacije ne treba ni negirati ni umanjivati, ali da su osobenosti ovih nacija kvantitativno i kvalitativno narasle, i da ti novi kvaliteti, dobijajući punije nacionalne sadržaje, sve više postaju mjerila za identifikovanje odnosa između srpskog i crnogorskog naroda.⁶² Zaključio je da nesagledavanje svih društveno-istorijskih karakteristika razvoja za posljednjih, bar, 150 godina, neuviđanje osobenosti političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja crnogorskog i srpskog naroda, i nevalorizovanje tih osobenosti u skladu sa istorijsko-materijalističkim stanovištem, nije naučni prilaz stvarima, već podsticanje nacionalističko-šovinističke kombinatorike.⁶³

⁶⁰ *Isto*, str. 26.

⁶¹ Veselin Đuranović, „O nekim pitanjima crnogorske kulture danas, (autorizovano izlaganje Veselina Đuranovića na Simpozijumu o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima daljeg razvoja)“, *Praksa*, Titograd, april 1968, broj 2, str. 7.

⁶² *Isto*, str. 7.

⁶³ *Isto*, str. 9.

Jedno od pokrenutih pitanja krajem 60-ih godina bilo je kojoj naciji i literaturi pripada Njegoš. „Književne novine“, list Udruženja književnika Srbije, Njegoša su predstavile kao srpskog pisca. Đuranović je istupio protiv toga i izjavio da je Njegoš, prije svega, crnogorski nacionalni pjesnik.⁶⁴ Đuranović je izjavio: „Ako danas tretiranje Njegoševog književnog opusa kao isključivo srpskog znači negiranje Njegoša kao crnogorskog pjesnika, kao što su to radile „Književne novine“, onda takav tretman znači negiranje nacionalne individualnosti crnogorskog naroda i individualnosti njegove kulture, a onda to ne može biti ništa drugo nego manifestacija velikosrpskog nacionalizma“.⁶⁵ No, Đuranović je smatrao da Njegoša treba posmatrati kroz epohu u kojoj je živio i stvarao, i da se, na osnovu idejno-političkih poruka, Njegoševo djelo može smatrati i dijelom srpske književnosti.⁶⁶ Izjavio je da se u tom kontekstu, odnosno u analizama kulturnog stvaralaštva i

⁶⁴ *Isto*, str. 8. Izjavio je: „Naša crnogorska historiografija i književna esejistika, ako hoće da budu naučno dosljedne, po mojem mišljenju, Njegoša jedino mogu tretirati kao crnogorskog pjesnika. Imajući u vidu autentičnost sadržaja i stila književnog djela biću naroda iz kojeg je pisac ponikao, njegovom etosu, mentalitetu i psihi – Njegoš je crnogorski nacionalni pjesnik“.

⁶⁵ *Isto*, str. 8-9.

⁶⁶ *Isto*, str. 9. O tome je naveo: „Njegoš je živio i stvarao u epohi kada na našem jugoslovenskom tlu nacije nijesu bile afirmisane ili je tek bilo započelo stvaranje onih komponenti koje čine nacionalnu fizionomiju i nacionalnu kompaktnost jednog naroda. Polazeći od toga, kao i više drugih faktora – zajedničkog etničkog porijekla, zajedničkog jezika, sličnih etnografskih karakteristika, posebno, društveno-istorijskih okolnosti u kojima je nastalo Njegoševo književno djelo (a možda i od nekih političko-idejnih objektivno datih duhovnih preokupacija samog Njegoša) – ne može se negirati integralnost Njegoševog djela, kao uostalom, i drugih iz te epohe, sa srpskom književnošću i kulturnom riznicom srpskog naroda u širem smislu i te epohe u cjelosti.“

vrijednosti 19. vijeka, tretman Njegoša i kao srpskog pjesnika, ne bi mogao smatrati velikosrpskim hegemonizmom.⁶⁷

Đuranović je smatrao da bi negiranje ovog stava bilo protiv nauke. Tvrdio je da nazivanje Njegoša u ovom smislu kao srpskog i jugoslovenskog pjesnika govori o dubokom jedinstvu njegove stvaralačke umjetničke individualnosti, nacionalne autentičnosti i opštečovječanske vrijednosti njegovog djela. Takav pristup u proučavanju Njegoša za Đuranovića nije bio suprotan crnogorskoj nacionalnoj kulturi, već je Njegoševo djelo bilo jedna od najsnažnijih poluga u procesu nacionalne afirmacije crnogorskog naroda u periodu njegovog nacionalnog sazrijevanja u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. vijeka, zaključno sa etapom nacionalne i socijalne revolucije.⁶⁸ Pošto je u tom periodu, po Đuranovićevom mišljenju, došla do izražaja borba za emancipaciju crnogorske nacije, smatrao je i da književnost iz tog perioda pripada crnogorskoj nacionalnoj kulturi.⁶⁹ Izjavio je: „Sada crnogorsko ne može biti istovremeno i srpsko u nacionalnom smislu značenja tog pojma. Neovisno od toga što se radi o jednom književnom jeziku, sada je to dio kulture naroda čija je individualnost nacionalnog bića realnost, što čini faktor njegove nacionalne emancipacije“.

Pitanje srpskohrvatskog jezika Đuranović nije dovodio u vezu sa postojanjem crnogorske nacije, jer je smatrao da ime jezika ne utiče presudno na nacionalni identitet. Nakon objavljivanja „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ i „Predloga za razmišljanje“, Đuranović je naveo da se o jeziku mora govoriti smireno i naučno, ali i da je Novosadski dogovor mrtav jer je jedan od njegovih potpisnika odustao od njega.⁷⁰

⁶⁷ *Isto.*

⁶⁸ *Isto*, str. 9-10.

⁶⁹ *Isto*, str. 10.

⁷⁰ „O jeziku naučno i smireno“, *Pobjeda*, 8. IV 1971, str. 3.

Smatrao je da treba ići na dalja proučavanja i preispitivanja. No, u praksi Đuranović nije bio spreman da mijenja odnos prema jeziku, i smatrao je da je srpskohrvatski, kao zajednički jezik Srba, Hrvata, Crnogoraca i Muslimana, najbolje političko rješenje za Crnu Goru u socijalističkoj Jugoslaviji.

Đuranović je vjerovao i u pripadnost jugoslovenstvu, ali ne kao nacionalnoj ili nadnacionalnoj kategoriji. Smatrao je da jugoslovenski socijalistički patriotizam podrazumijeva pripadnost jugoslovenskoj socijalističkoj zajednici naroda, internacionalnu dimenziju nacionalne svijesti u Jugoslaviji i internacionalizam radničke klase jugoslovenskih nacija.⁷¹ Takvo jugoslovenstvo je značilo slobodan razvoj nacionalnih jezika i kultura. Đuranović je tvrdio da je Crnoj Gori mjesto u jugoslovenskoj federaciji. Opredjeljenje crnogorskog naroda da živi na ravnopravnim osnovama sa drugim jugoslovenskim narodima u socijalističkoj federaciji bilo je zasnovano na: nacionalnom identitetu Crnogoraca, na političkoj i oružanoj borbi crnogorskog naroda pod rukovodstvom KPJ protiv pokušaja stvaranja separatne Crne Gore pod okriljem fašističke Italije, i na borbi protiv četništva kao oružane sile velikosrpske buržoazije.⁷² Jugoslovensku federaciju je doživljavao kao višenacionalnu zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti, koji su se u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, na principu samoopredjeljenja, odlučili da žive zajedno, jer ih na to upućuju sudbinski zajednički interesi i pouke historijskog razvoja, i da je ta federacija socijalistička zajednica radnih ljudi koje, nezavisno od nacionalnih razlika i republičkih granica, ujedinjuje klasni interes: oslobođenje rada i izgradnja samoupravnog

⁷¹ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje suverenosti i ravnopravnosti naroda i emancipacija nacija u uslovima samoupravljanja, (izlaganje na seminaru „Socijalizam i nacija“), *Praksa*, Titograd, 1971, 1-2, str. 10.

⁷² *Isto*, str. 16-17.

socijalističkog društva.⁷³ Borio se protiv unitarističkog koncepta Jugoslavije i osuđivao je centralističko uređenje Jugoslavije od 1945. do Brionskog plenuma 1966.⁷⁴ Bio je i protiv konfederalnih principa, i smatrao je da smisao deetatzacije nije jačanje republika i pokrajina na štetu federalne države, već da je smisao u deetatzaciji društva i izgradnji Jugoslavije kao socijalističke samoupravne federacije koja je zajednica samoupravljača i njihovih asocijacija, sa jedinstvenim političkim i ekonomskim sistemom. Zato je smatrao da se treba boriti protiv unitarizma s jedne i protiv sepratizma s druge strane.⁷⁵

Đuranović je smatrao da sve nacije, odnosno svi narodi i narodnosti, moraju imati ista prava, i da odnosi između njih moraju biti zasnovani na vrijednostima socijalističkog samoupravnog društva. Nacionalna samostalnost i ravnopravnost svih jugoslovenskih nacija i narodnosti na samoupravnoj osnovi trebalo je da bude brana unitarističkim tendencijama na jednoj, i materijalni i idejni podsticaj procesima ekonomske, kulturne i društvene integracije radnika i njihovih asocijacija na drugoj strani.⁷⁶

⁷³ Veselin Đuranović, „Ostvarivanje koncepta federacije kao samoupravne zajednice i uloga Saveza komunista“, *Praksa*, Titograd, 1970, broj 2-3, str. 4.

⁷⁴ *Isto*, str. 15-16. Naveo je: „U ranoj fazi socijalizma (revolucionarnog etatizma) sistem se zasnivao na strogo centralizovanom zahvatanju viška rada od starne savezne države...To je objektivno smanjivalo ulogu naroda i narodnosti a faktički i njihova legitimna prava, u stvari vodilo devalvaciji i političke ravnopravnosti, koja je u revoluciji ostvarena i Usavom zagarantovana. Politička ravnopravnost naroda ostvarena u revoluciji počela je u izvjesnom smislu ozbiljno da se utapa u jedinstvo stvoreno na centralističko-etatističkoj osnovi...društvena praksa je potvrdila da je to bila osnova za velikodržavni hegemonizam i unitarističke tendencije, za neravnopravnost nacija i sl., što je osobito potvrđeno u etapi koja je započela društveno-ekonomskom reformom i Brionskim plenumom CK SKJ.“

⁷⁵ *Isto*, str. 26-27.

⁷⁶ „Afirmacija nacija na samoupravnoj socijalističkoj osnovi – izvod iz izlaganja Veselina Đuranovića“, *Prosvjetni rad*, broj 3, 1. februar 1968, str. 2.

Đuranovićeva koncepcija o crnogorskom nacionalnom pitanju došla je do izražaja u politici CKSK Crne Gore. Kao lider crnogorskih komunista on je crnogorsko nacionalno pitanje poveo u novom pravcu, a prije svega ka borbi za kulturnu ravnopravnost i prepoznatljivost crnogorske nacije. Na 20. sjednici CKSK Crne Gore 23. decembra 1970. godine usvojen je dokument „Aktuelna idejna i društveno-politička pitanja crnogorske kulture i njenog razvoja“, koji je kolokvijalno nazvan „Platforma o razvoju crnogorske kulture“.⁷⁷ To je bio najvažniji programski dokument o razvoju kulture u Crnoj Gori u socijalističkom periodu. Jedan od ciljeva Platforme je bio razvoj crnogorske nacionalne kulture, ali i borba protiv uticaja svih nacionalizama u kulturi. Posebno značajno je bilo to što je takav razvoj crnogorske nacionalne kulture podrazumijevao stvaranje Univerziteta i Akademije, izradu Enciklopedije Crne Gore, i izradu nastavnih programa u svim oblastima obrazovanja, kako bi se od osnovne škole do fakulteta kvalitetnije izučavali crnogorska istorija i kulturno nasljeđe.

Nalazeći se na pložaju predsjednika CKSK Crne Gore, Đuranović je o nacionalnoj ideologiji govorio na najvažnijim partijskim forumima, a naročito se isticao u borbi protiv nacionalizma. O nacionalnoj politici je raspravljano na Trećoj konferenciji SK Crne Gore, koja je održana 7. decembra 1971. godine. Na njoj je usvojena idejno-politička platforma kao osnova borbe komunista u Crnoj Gori protiv nacionalističkih snaga.⁷⁸ Đuranović je na ovoj konferenciji naveo da je smisao ustavnih promjena (1968–1971) i idejno-političke platforme SKJ da se sprovede decentralizacija u korist republika i autonomnih

⁷⁷ CKSK Crne Gore, *Izveštaj o radu CKSK Crne Gore od Petog do Šestog kongresa SK Crne Gore*, Titograd, novembar 1973, str. 24.

⁷⁸ „Veselin Đuranović, predsjednik CKSK Crne Gore odgovara na pitanja redakcije našeg lista“, *Ovdje*, broj 32, 1972, str. 4.

pokrajina.⁷⁹ Osudio je crnogorski i srpski nacionalizam. Izjavio je da se nacionalističko-separatističke snage u javnom djelovanju koriste stavovima SKJ o rješavanju nacionalnog pitanja, a da, u stvari, negiraju njegovu klasnu suštinu i vješto manipulišu parolama SK o borbi protiv centralističkog etatizma i unitarizma. Nacionalističko-unitarističke snage su se služile stavovima SKJ o klasnom pitanju, negirale neodvojivost klasnog od nacionalnog u jugoslovenskoj revoluciji, odbacivale data rješenja nacionalnog pitanja, i manipulirale parolama SKJ o borbi protiv separatističkog nacionalizma.

Đuranović je naveo da je CKSK Crne Gore realno procijenio pojave nacionalizma i opasnosti od njega, naročito u pitanjima jezika, etnogeneze i nasljeđa prošlosti, i da će SK, bez obzira na to da li je nacionalizam mali ili veliki, da li je trenutno agresivan ili nije, da li se javlja u velikosrpskom ili separatističkom vidu, odlučno nastaviti borbu protiv njega. On je izjavio da u toj borbi crnogorski komunisti moraju odlučno suzbijati i sve pojave nacionalizma prema Albancima i Muslimanima.⁸⁰ Đuranović je smatrao da lekcije o nacionalizmu crnogorski komunisti ne treba da dijele nikome van granica Republike, i da je neophodno da se drže principa da svaka Republika vodi obračun sa svojim nacionalizmom. Pozvao je na stvaranje idejnog fronta protiv tih snaga u svim društvenim sredinama, sa jasno povučenom linijom, na osnovu idejno-političke platforme sadržane u generalnim stavovima SKJ. Đuranović je naveo da dominacija nacionalnog nad klasnim i stvaranje nacionalnih država, umjesto zajednice proizvođača samoupravnog tipa kao jezgra nacije, kao i razdvajanje nacionalnog od klasnog u smislu njegovog potcjenjivanja ili zanemarivanja, otvaraju put degeneracije i poraza revolucije.

⁷⁹ Veselin Đuranović, „Nepoštedna borba protiv nacionalizma mjerilo revolucionarnosti komunista“, *Prosvjetni rad*, 15. decembar 1971, broj 20, str. 1.

⁸⁰ *Isto*, str. 2.

O rezultatima konkretnih akcija u borbi protiv nacionalizma i o političkoj situaciji u Crnoj Gori Đuranović je na 38. sjednici CKSK Crne Gore u novembru 1972. godine izjavio: „Naša je ocjena da je idejno-politička ofanziva protiv nacionalizma, odlučno započeta poslije 21. sjednice Predsjedništva SKJ, zadala težak udarac nacionalističkim snagama i tendencijama u našoj Republici, da je ojačala političko jedinstvo masa i ponovo afirmisala neke aspekte naše klasne politike“.⁸¹ No, Đuranović je naveo da su opasnosti od nacionalizma i dalje aktuelne, i naveo je primjer objavljivanja nacionalističkog pamfleta u ivangradskom časopisu „Tokovi“, sastav redakcije i izbor saradnika „Zbornika za jezik i književnost“ kojeg je izdavalo Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore. Na ovoj sjednici Đuranović je izjavio da je glavni i odgovorni urednik „Prosvjetnog rada“ književnik Svetozar Piletić smijenjen jer je promovisao velikosrpsku ideologiju, a kako bi se napravila analiza djelovanja nacionalizma u Crnoj Gori zajednička grupa sekretarijata CKSK Crne Gore i sekretarijata OKSK Titograda je dobila zadatak da analizira borbu protiv nacionalizma u „Pobjedi“, RTV Titograd, Grafičkom zavodu, Udruženju književnika Crne Gore, Društvu za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore, listovima i časopisima koji su izlazili u Titogradu.

SK Crne Gore je pod Đuranovićevim rukovodstvom odlučio da sačini spisak ličnosti iz nauke i kulture koji su bili protivnici zvanične nacionalne ideologije, i za koje je SK Crne Gore smatrao da su srpski i crnogorski nacionalisti. Borba protiv njih je intenzivirana 1973. godine. Sekretarijat CKSK Crne Gore i Sekretarijat OKSK Titograd su u informaciji o aktivnosti komunističkih u informativnim i kulturnim institucijama Titograda u borbi

⁸¹ Veselin Đuranović, „Intenzitet borbe protiv nacionalizma ne smije da oslabi (Izvod iz uvodnog izlaganja na 38. sjednici CKSK Crne Gore)“, *Prosvjetni rad*, 15. decembar 1972, broj 20, str. 1.

protiv nacionalizma ukazali da je i titogradska revija „Ovdje“ objavila neprihvatljive tekstove. Na osnovu toga Predsjedništvo Kulturno-prosvjetne zajednice Crne Gore, koja je izdavala ovu reviju, u februaru 1973. godine osudilo je nacionalističke tekstove koji su se pojavili u titogradskoj reviji „Ovdje“.⁸² Ocijenjeno je da je list dao značajan doprinos u upoznavanju kulturnih prilika u Crnoj Gori, angažovao brojne saradnike i jasno izrazio nepomirljivost prema svakom nacionalizmu, ali da je pružio gostoprimstvo pojedinim napisima i autorima koji nijesu uvijek zasluživali pažnju i prostor u listu. To se, prije svega odnosilo, na polemiku o crnogorskom nacionalnom pitanju povodom knjige „Crna Gora u Prvom svjetskom ratu“ historičara dr Novice Rakočevića, zatim povodom rasprave o tekstovima iz udžbenika vezanim za crnogorsku istoriju i na pitanja valorizovanja crnogorske kulturne prošlosti.⁸³ Kritikovani su tekstovi Sava Brkovića o udžbenicima istorije, i tekstovi historičara umjetnosti i publiciste Pavla Mijovića o kulturnom nasljeđu. Članak književnika Radoslava Rotkovića o jeziku i Novosadskom dogovoru je ocijenjen kao jednostran i neprihvatljiv. Uredništvo revije je kritikovano i zbog objavljivanja primjedbe Udruženja književnika Crne Gore na nacrt nastavnog programa iz srpskohrvatskog jezika i književnosti za srednje škole.

U cilju suzbijanja nacionalizma Sekretarijat CKSK Crne Gore i Sekretarijat OKSK Titograd su 9. januara 1973. godine usvojili dokument „Ispoljavanje nacionalističkih i drugih idejno neprihvatljivih tendencija u javnim glasilima i nekim kulturnim institucijama u Titogradu“, koji je nazvan „Bijela knjiga“.⁸⁴

⁸² Kulturno-prosvjetna zajednica Crne Gore o „Ovdje“, *Ovdje*, broj 46, 1973, str. 2.

⁸³ Raspravljano o programskoj orijentaciji revije „Ovdje“, *Pobjeda*, 1. mart 1973, str. 3.

⁸⁴ Ilija Vuković, *Moć i pad vlastoljubaca*, Beograd, 1990, str. 143.

U njoj su navedene ličnosti i institucije koje su, prema mišljenju vlasti, u bavljenju pitanjima kulture, istorije, obrazovanja i jezika ispoljile nacionalističke tendencije. „Bijela knjiga“ je prepoznala crnogorski (separatistički) i velikosrpski nacionalizam. RTV Titograd je kritikovana zbog nedovoljno borbenog odnosa prema nacionalizmu i slabom zalaganju na afirmisanju Platforme SK Crne Gore o razvoju crnogorske kulture. Zbog toga su kritikovani književnici Dragutin Vujanović i Radoslav Rotković. „Pobjeda“ je kritikovana jer nije blagovremeno reagovala na postupke i pojave u kolektivu i zbog angažovanja spoljnih saradnika: Bora Krivokapića, Mira Glavurtića i Ranka Jovovića. Zbog toga je smijenjen glavni urednik Milo Kralj. Organizacija SK „Grafičkog zavoda“ je kritikovana zbog toga što je imala nekritičan odnos prema nacionalizmu i neoibeovštini, jer je objavila knjigu Radovana Zogovića „Žilama za kamen“, i zbog predgovora koji je napisao Vasilije Kalezić. Redakcija „Prosvjetnog rada“ je kritikovana jer nije dala dovoljan prostor platformi CKSK Crne Gore o kulturi i jer je promovisala srpski etnocentrizam. Zbog toga je smijenjen glavni urednik Svetozar Piletić. Kritikovana je i redakcija revije „Ovdje“, ali je navedeno da ona ima daleko više podobnih članaka i priloga, i istaknuto je da se izvrše određene personalne promjene u izdavačkom savjetu i redakciji. Redakcija časopisa „Stvaranje“ je kritikovana zbog pasivnosti jer nije objavila nijedan prikaz o idejno spornim knjigama i jer je dozvolila objavljivanje djela „dokazanih neprijatelja SKJ“ kao što je Radovan Zogović. Kritikovana je tribina Gradske biblioteke „Petkom u 18“ jer je promovisala ekstremnog velikosrpskog nacionalistu Matiju Bečkovića. Uprava Društva za srpskohrvatski jezik i književnost je kritikovana zbog srpskog nacionalizma i zbog „Zbornika za jezik i književnost“ koji je objavljen 1972. godine, i u kojem su se pojavili radovi autora poznatih po nacionalističkim stavovima. Zbog toga je smijenjena uprava

Društva, kao i redakcija Zbornika. Obustavljeno je objavljivanje Zbornika. Smijenjeni su lingvisti dr Drago Ćupić, i književnici: dr Jovan Čađenović, Veljko Martinović i Vito Nikolić, i zabranjeno im je da mogu obavljati društvene i javne funkcije. Ćupić je kažnjen partijskom opomenom. Donešena je odluka da se izvrši i smjena uprave Udruženja književnika Crne Gore.

U „Bijeloj knjizi“ je napravljen spisak ideološki nepodobnih intelektualaca. U prvoj grupi su bili oni kojima je trebalo zabraniti javno istupanje i dolazak na javne funkcije: historičar umjetnosti i publicista Pavle Mijović, književnik Matija Bećković, književni kritičar i publicista Radoje Radojević, pisac Miodrag Bulatović, historičar književnosti i jezika Vojislav Nikčević, historičar književnosti Vasilije Kalezić, historičar književnosti Danilo Radojević, A. Lončar i lingvisti Pavle Ivić. Zabrana za njihov javni nastup mogla se skinuti samo uz saglasnost Sekretarijata CKSK Crne Gore. U Drugoj grupi bili su književnici: Radovan Zogović, Dragutin Vujanović, Radoslav Rotković, Miro Glavurčić, Ranko Jovović, Branko Banjević, Sreten Perović, Milorad Stojović, Novak Kilibarda, Slobodan Vujačić, Petar Đuranović, Petar Ćetković, Svetozar Piletić, Jevrem Brković, Momir Vojvodić i Slobodan Kalezić, historičari Novica Rakočević i Dragoje Živković, i publicista Boro Krivokapić. Ovo je bila „uslovna“ grupa. Oni su mogli da objavljuju svoje radove, ali je komunistima koji su objavljivali njihove radove i dozvoljavali javne nastupe skrenuta pažnja da budu posebno kritični prema ovim autorima. Donešena je odluka da ni oni ne mogu biti na odgovornim društvenim i javnim funkcijama. Za treću grupu i najmanje „grešne“ književnike Mila Kralja i Gojka Dapčevića, lingvistu Draga Ćupića i publicistu Vladislava Vukovića predviđena je partijska istraga i utvrđivanje političke odgovornosti.

„Bijela knjiga“ je imala, prije svega, preventivnu ulogu. Ona je vlasti služila kao spisak intelektualaca od kojih se u

budućnosti mogao očekivati nacionalistički ispad. Iako je cilj „Bijele knjige“ bio ideološko cenzurisanje, ona nije imala progoniteljsku funkciju. Ni protiv jedne ličnosti iz „Bijele knjige“ u Crnoj Gori nije pokrenut krivični postupak i nikome od njih nije ugrožena egzistencija. Veselin Đuranović je bio jedan od glavnih tvoraca „Bijele knjige“.

Na sjednici Predsjedništva CKSK Crne Gore u novembru 1975. godine Đuranović je izjavio da front borbe protiv nacionalizma i dalje mora biti aktivan, i da Savez komunista Crne Gore ne može potcijeniti opasnost ni od jedne vrste nacionalizma.⁸⁵ Naveo je da treba stati na kraj ozvaničavanju ocjena građanske, buržoaske historiografije o istoriji crnogorskog naroda i njegovom nacionalnom pitanju. Ocijenio je da kulturnu politiku Saveza komunista karakterišu afirmacija crnogorske nacionalnosti i socijalističkog samoupravljanja.⁸⁶ Zvaničnu kulturnu politiku je definisao kao osnov za ravnopravnost crnogorskog naroda i njegovu nacionalnu afirmaciju. Smatrao je da je nova kulturna politika, prije svega u historiografiji, omogućila marksističko vrednovanje crnogorske prošlosti po kojoj je priznata posebnost crnogorskog naroda.

Ove stavove je zastupao i kada je Jugoslavija ušla u period velike ekonomske i političke krize. On je 1987. godine izjavio da jugoslovenska socijalistička federacija može opstati samo ako bude izgrađivana kao ravnopravna zajednica svih jugoslovenskih naroda i narodnosti i kao socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana.⁸⁷

⁸⁵ Veselin Đuranović, „Obaveze Saveza komunista u borbi protiv anti-samoupravnih i antisocijalističkih snaga“, *Ovdje*, broj 79, 1975, str. 3.

⁸⁶ Veselin Đuranović, „Nova kulturna situacija – novi zadaci“, *Pobjeda*, 18. oktobar 1976, str. 4.

⁸⁷ Veselin Đuranović, „Aktuelna pitanja razvoja federacije i krize odlučivanja u njoj“, *Praksa*, Titograd, 1987, 4, str. 89.

Bio je protiv konfederacijskog koncepta, ali i protiv povratka Jugoslavije na centralistički organizovanu saveznu državu. Bio je i protiv teze o „trećoj Jugoslaviji“ i protiv povratka građanskog društva. Tvrdio je da se suverenost naroda, nacionalna državnost i federativno uređenje moraju temeljiti na samoupravljanju kao vladajućem društvenom odnosu, i da bez socijalističkog samoupravljanja nema jugoslovenskog federalizma.⁸⁸ Smatrao je da je nacionalizam najveća opasnost po jedinstvo zemlje, i da se treba boriti protiv svih nacionalizama.⁸⁹ Naveo je da bi trebalo uspostaviti optimalan odnos između klasnog i nacionalnog, boriti se za materijalni prosperitet, eliminisati socijalne razlike i da trajnu i pravu osnovu uspješne i efiksane borbe protiv nacionalizma čini razvoj socijalističkog samoupravljanja, savlađivanje ekonomske krize i podizanje životnog standarda.⁹⁰ Pozvao je Savez komunista da se suprotstavi antimarksističkim pogledima o pitanju crnogorske nacije i da se kritikuju autori koji promovišu teoriju o autohtonoj etnogenezi Crnogoraca i nastanku crnogorske nacije u epohama kada nacije nijesu ni postojale, kao i da se kritikuju autori koji negiraju crnogorsku naciju.⁹¹ Posebno ga je zabrinjavalo što su se van Crne Gore objavljivali tekstovi u kojima se negirala crnogorska nacija i dijelile političke lekcije SK Crne Gore o nacionalnom pitanju i to sa pozicije paternalističkog militantnog srpskog nacionalizma. Đuranović je naveo da su SK Crne Gore kao i SK u drugim dijelovima Jugoslavije dužni da imaju jedinstvene poglede o ovim stavovima, i da se odlučno obračunavaju sa nacionalizmom u svojoj sredini.⁹²

⁸⁸ *Isto*, str. 111-112.

⁸⁹ *Isto*, str. 113.

⁹⁰ *Isto*, str. 115-116.

⁹¹ *Isto*, str. 117.

⁹² *Isto*, str. 118.

No, zvanična nacionalna ideologija, na čije određivanje je presudno uticao Veselin Đuranović, bila je krajem 1988. godine na udaru mitinga koje su u Crnoj Gori organizovali povjerenici i pristalice Slobodana Miloševića, novog srpskog lidera. Glavni cilj mitinga nije bio samo kadrovska promjena u SK Crne Gore i u inistitucijama vlasti, već i promjena nacionalne ideologije. Nakon nesupješnog pokušaja da se 7. i 8. oktobra 1988. godine na mitingu pred Skupštinom SR Crne Gore izvrši smjena vlasti, 14. oktobra je održana sjednica CKSK Crne Gore, na kojoj je razmatrana politička i ekonomska situacija.⁹³ Đuranović je smatrao da se treba oduprijeti napadu srpskog nacionalizma. Naveo je da je dio mitniga bio politička provokacija usmjerena na rušenje legalnih organa Crne Gore putem puča.⁹⁴

No, 10. januara 1989. godine na ponovljenom mitingu izvršena je smjena vlasti u Crnoj Gori, i to je značilo i kraj dvadesetogodišnje nacionalne ideologije. Predstavnici i sljedbenici nove vlasti su Veselina Đuranovića označili kao glavnog tvorca prethodne nacionalne politike, i oštro su ga napadali. Nova vlast nije negirala crnogorsku naciju, ali je težila većem stepenu bliskosti između srpske i crnogorske nacije. Funkciju predsjednika CKSK Crne Gore, koju je nekad obavljao Đuranović, 1989. godine preuzeo je Momir Bulatović, koji je osudio prethodnu nacionalnu politiku, tvrdeći da ona udaljava Crnogorce od Srba. Bulatović je izjavio da su Veselin Đuranović i Veljko Milatović štitili i podupirali zelenaše, i da su im omogućili jak uticaj u kulturnim institucijama.⁹⁵ Jedan od pristalica nove vlasti i lice iz „Bijele knjige“ lingvиста dr Drago Ćupić je u septembru 1989.

⁹³ „Teška situacija traži odgovornost“, *Pobjeda*, 15. oktobar 1988, str. 1.

⁹⁴ „Ostavke pod pritiskom su kapitulacija“, *Pobjeda*, 16. oktobar 1988, str. 8.

⁹⁵ *Pobjeda*, 7. X 1990, str. 6.

godine u *Pobjedi* objavio feljton u kojem je razvoj poslijeratne crnogorske kulture nazvao krivotvorenjem, a crnogorsku naciju i crnogorsko nacionalno biće falsifikatima i podmetanjima.⁹⁶ Za tu politiku je, prvenstveno, optužio Veselina Đuranovića i Veljka Milatovića. Politiku bivšeg komunističkog rukovodstva Crne Gore Ćupić je poistovjetio sa politikom Austrougarske.⁹⁷ Smatrao je da je takva politika udaljavala Crnogorce od njihovog srpskog etničkog korijena, i da je proganjala ugledne naučnike i pisce kao što su: Matija Bećković, Miodrag Bulatović i dr Pavle Ivić. Ćupić je smatrao da je to dokaz nacionalizma i separatizma prethodne crnogorske vlasti.⁹⁸ Tako je 1989. godine, nakon dvadeset godina i pod lažnim optužbama, nacionalna ideologija koju su zastupali Đuranović i SK Crne Gore, svrgnuta s vlasti.

U Đuranovićevom odnosu prema nacionalnoj ideologiji izdvađa se nekoliko postavki. U etničkom, državnom i hronološkom pogledu Đuranović je, u suštini, preuzeo postavke Đilasove definicije crnogorske nacije iz 1945. godine. Razlika je u tome što je Đuranović naveo da Srbi i Crnogorci imaju slično etničko porijeklo, dok je Đilas tvrdio da Crnogorci imaju srpsko porijeklo. Politički dio Đuranovićeve nacionalne ideologije je njegov lični doprinos crnogorskom nacionalnom pitanju. On je naveo da je 1945. godine crnogorsko nacionalno pitanje riješeno u političkom

⁹⁶ Dr Drago Ćupić, „Tragedija jedne (ne) kulturne politike“, *Pobjeda*, 13. septembar 1989, str. 13.

⁹⁷ Dr Drago Ćupić, „Silnici i njihovi poslušnici“, *Pobjeda*, 14. septembar 1989, str. 11.

⁹⁸ Dr Drago Ćupić, „Zabranjeni ljudi u nauci“, *Pobjeda*, 15. septembar 1989, str. 10.

pogledu, ali da je nakon toga uslijedila stagnacija u ostvarivanju suštinske ravnopravnosti crnogorske nacije. Ta stagnacija je trajala do smjene Aleksandra Rankovića na Brionskom plenumu 1966. godine, jer se u tom periodu Jugoslavija izgrađivala na bazi unitarističkog koncepta. Od Brionskog plenuma i ustavnih reformi (1968–1971) omogućeni su uslovi za autonoman ekonomski i kulturni razvoj crnogorske nacije. Zato je SK Crne Gore, od usvajanja Platforme o razvoju crnogorske kulture 1970. godine, crnogorsko nacionalno pitanje doveo u novu fazu, odnosno u borbu za kulturnu i ekonomsku ravnopravnost, a Đuranović ima veliki doprinos za taj politički projekat. Rezultati su bili impresivni i, iznad svega, trajni. Od usvajanja Platforme o razvoju crnogorske kulture 1970. godine do 1985. godine

⁹⁹ Formirani su: CANU, Univerzitet, Univerzitetska biblioteka, Galerija umjetnosti nesvrstanih zemalja „Josip Broz Tito“, Muzička akademija, Kulturološki fakultet, Njegošev mauzolej, Spomen dom u Kolašinu, Spomen kuća Crvenoj komuni u Petrovcu, Prirodnjačka zbirka na Žabljaku, umjetničke galerije u Kotoru, Budvi, Baru, Ulcinju, Nikšiću, Ivangradu i Pljevljima; Galerija „Risto Stijović“ u Titogradu; poklon-galerije Njegošu likovnih umjetnika Jugoslavije; Galerija solidarnosti likovnih umjetnika Jugoslavije u Kotoru, Galerija dječijih radova u Rožajama, muzeji u Ulcinju i Budvi, zavičajni muzeji u Kotoru i Plužinama, Memorijalni muzej „Marka Miljanova“ i memorijalni muzej „Blaža Jovanovića“; arhivi u Hercegovini, Budvi, Ivangradu, Titogradu; narodna biblioteka u Plužinama; biblioteke u mjesnim zajednicama i centrima: Kruševac, Zabjelo, Konik, Masline, Golubovci, Grahovo, Vilusi, Petrovići, Krstac, Vidrovan, Miolje Polje, Oznirinići, Bare Kraljske, Vladimir, Ostros; domovi kulture u Mojkovcu, Ulcinju, Kolašinu, Baru, Kotoru, Dolcu, Vladimiru, Mojanovićima, Golubovcima i Ostrosu. Nove kulturne manifestacije su bile: „Dani muzike“ u Svetom Stefanu, „Ratkovićeve večeri poezije“ u Bijelom Polju, „Plavske svečanosti kulture“, „Nikšićki književni susreti“,

formirane su 53 kulturne institucije i 14 kulturnih smotri.⁹⁹ Univerzitet u Titogradu je formiran 1974. godine, Društvo za nauku i umjetnost Crne Gore 1973, odnosno CANU 1976. godine. *Pobjeda* je 1975. godine počela da izlazi kao dnevni list, a RTV Titograd je značajno unaprijedila svoj program. Krajem 70-ih Crna Gora je bila industrijsko društvo sa značajnim kulturnim i obrazovnim institucijama. To je bilo ispod jugoslovenskog prosjeka razvijenosti, ali je to bio najbrži i najveći razvoj Crne Gore u istoriji. Krajem 70-ih srpski i crnogorski nacionalizam su bili na marginama političkog i kulturnog života, a zvanična nacionalna ideologija je bila masovno prihvaćena. Crnogorci su 1971. godine činili 67,1% stanovništva Crne Gore, a 1981. godine 68,5%.

U Đuranovićevoj, kao i u svakoj, nacionalnoj ideologiji ima postavki koje su neodržive. Razdvajanje nauke na buržoasku i marksističku, dominantno tumačenje nastanka nacije klasnim odnosima i epohom kapitalističkog i socijalističkog sistema, su ideološke postavke. One su proizašle iz Đuranovićevog vjerovanja u socijalističku ideologiju, a ne iz naučnog odnosa i proučavanja objektivnih uslova u nastanku crnogorske nacije i geneze crnogorskog nacionalnog pitanja. O tome govori i činjenica da je Đuranović vjerovao da se Kardeljeva studija o nastanku slovenačke nacije može primijeniti i na tumačenje nastanka crnogorske nacije. Promovisao je i utopističke teze o nestajanju nacije i odumiranju države.

„Festival dramskih amatera“ u Bijelom Polju, „Festival folkloru Crne Gore“, „Igre juga“, „Festival omladinskog i dječijeg muzičkog stvaralaštva“ u Kotoru, „Festival bleh-muzike“ u Tivtu, „Studentske staze“ u Cetinju, „Susreti pisaca radnika Crne Gore“ u Nikšiću, „Dani rodoljubive poezije“ u Ivangradu, „Festival recitatora“ u Pljevljima i Baru, i „Likovni susreti učenika osnovnih škola“ u Rožajama.

I pored ovih nedostataka, Đuranovićeve nacionalna ideologija je bila uspješna u praksi. Ta ideologija je bila prilagođena položaju Crne Gore u Jugoslaviji, samoupravnom socijalističkom sistemu, dostignutom stepenu razvoja crnogorske nacije i težnjama SK Crne Gore u daljem razvoju Crne Gore i crnogorske nacije. Ova ideologija se oštro suprotstavljala nacionalizmu, bila je okrenuta radničkoj klasi, kao najbrojnijoj društvenoj grupi, podrazumijevala je bratstvo i jedinstvo, poštovanje drugih nacija i narodnosti, jugoslovenski socijalistički patriotizam i internacionalizam. Ovakva nacionalna politika je omogućila ravnopravnost svim manjinskim narodima, i nije zabilježeno da je u Crnoj Gori u ovom periodu nekome zabranjeno slobodno ispoljavanje nacionalne pripadnosti, ili razvoj nacionalne kulture. U ovom pogledu Đuranovićeve nacionalna ideologija je bila humanistička.

Đuranović je bio protiv povratka nacionalne ideologije u 19. vijek i protiv radikalnih nacionalističkih teza. Tezu da su autohtona etnogeneza Crnogoraca i potpuno različit jezik osnova crnogorske nacije smatrao je nenaučnom i, prije svega, štetnom političkom idejom, jer bi ona izazvala političku nestabilnost u Crnoj Gori i suzila nacionalnu politiku. Na isti način se odnosio i prema velikosrpskom nacionalizmu, negiranju crnogorske nacije i odricanju njenog kulturnog identiteta. Otuda i nastanak „Bijele knjige“, koju su protivnici Veselina Đuranovića s pravom navodili kao primjer za sputavanje slobode misli. No, činjenica je i da „Bijela knjiga“ nije bila usmjerena protiv boraca za ljudska prava i slobode, već protiv nacionalista.

Đuranović je smatrao da postoje sličnosti između srpske i crnogorske nacije, prvenstveno u etničkom porijeklu i jeziku. To je uvažavao zbog toga što je bio svjestan uticaja srpstva u

crnogorskoj državnoj, kulturnoj i nacionalnoj istoriji, i jer je znao da je taj uticaj bio jak i nezaobilazan. Đuranović se prema njemu odnosio kao prema naučnoj činjenici i sa političkim uvažavanjem. Uvažavanje tih činjenica nije ugrozilo održivost njegove nacionalne ideologije. Naprotiv, to joj je obezbijedilo visok stepen podrške stanovništva u Crnoj Gori, pa je crnogorska nacija u ovom periodu imala dvotrećinsku zastupljenost u stanovništvu Crne Gore. U takvom modelu crnogorske nacionalne ideologije svoje mjesto je našla većina onih koji su osjećali i pripadnost srpstvu, pa je tako na popisu stanovništva 1971. godine bilo 7,5%, a 1981. godine samo 3,3% stanovnika Crne Gore koji su se izjasnili kao Srbi.

Đuranović je, kao lider SK Crne Gore, presudno uticao na ovu ideologiju, i dok je on bio na čelu SK Crne Gore postavljeni su temelji nacionalne politike, koju su njegovi nasljednici na čelu SK Crne Gore sprovodili do početka 1989. godine. Pored toga, Đuranović je od svih crnogorskih političara i državnika u socijalističkom periodu dao najveći doprinos nacionalnoj ideologiji. Na temu nacionalne politike niko od drugih partijskih i državnih funkcionera nije imao koliko on tekstova, govora i intervjuva, objavljenih u crnogorskim listovima i časopisima. U tome se pokazao, ne samo kao vješt političar, već i kao dobar kreator nacionalne politike. To je bio veliki uspjeh za učitelja sa impozantnom državničkom karijerom.

Ova ideologija je na vlasti bila samo 20 godina i promijenjena je nakon 1989. godine, ali su njeni rezultati bili dalekosežni. Sa političkim rješenjem iz 1945. godine i kulturnim institucijama i ekonomskim razvojem koje je Crna Gora dostigla 70-ih i 80-ih godina, SK Crne Gore je stvorio uslove za razvoj moderne crnogorske nacije. Da je to bila uspješna politika, potvrdili su građani na popisima 1971. i 1981. godine, a to se pokazalo i

nakon 1989. godine. Da je bila tačna teza da su crnogorsku naciju izmislili komunisti, onda bi bilo logično da je ona nestala sa padom komunizma. To se nije desilo, već je crnogorska nacija opstala kao činjenica, kao što je opstao i višenacionalni krakter Crne Gore. Protiv toga nije mogla ni crnogorska vlast nakon 1989. godine, iako je Crnu Goru uvela u ostvarivanje nacionalnih ciljeva srpske vlasti. To dokazuje realnost, racionalnost i trajnost nacionalne politike SK Crne Gore, ideološku i državničku sposobnost Veselina Đuranovića.